

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2013

Iva Pěchoučková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vznik Československa

Iva Pěchoučková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Vznik Československa

Iva Pěchoučková

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, jímž byl pan PhDr. Roman Kodet, Ph.D., za podporu, trpělivost a velmi cenné připomínky a podněty ke zvolenému tématu.

OBSAH:

ÚVOD	2
1 SITUACE PŘED ROKEM 1914	5
1.1 Politika před rokem 1914.....	7
1.2 Slovensko před rokem 1914.....	10
2 VÁLEČNÁ LÉTA	12
2.1 Česko-německé vztahy.....	16
2.2 Český domácí a zahraniční odboj	18
2.2.1 Československé legie, významný nástroj odboje	23
2.3 Domácí a zahraniční politika ve válečných letech	27
3 ROK 1918.....	31
3.1 Akce českého a slovenského exilu v roce 1918.....	35
3.2 Říjen 1918	36
3.3 28. říjen a vznik Československa	39
ZÁVĚR	42
SEZNAM PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY.....	44
RESUMÉ	46
PŘÍLOHY	I

ÚVOD

Téma bakalářské práce je „Vznik Československa“. Jak už samotný název napovídá, ve své práci se chci pokusit vylíčit strastiplnou a dlouhou cestu ke vzniku samostatné republiky. Největší pozornost bych chtěla věnovat právě době před jejím vznikem. České země příslušely k pozdější habsburské monarchii už od roku 1526, ale ještě před vypuknutím první světové války si mohl jen těžko někdo představit, že nastane doba, kdy malé národy, které náležely k obrovské říši, se stanou samostatnými.

V první kapitole se pokusím analyzovat situaci před první světovou válkou a popsat postavení českých zemí v habsburské monarchii. Stranou nemohu nechat ani otázku politické situace, jak se zde vyvinula. Důležitým mezníkem v dějinách je bezpochyby první světová válka. Byla prvním celosvětovým válečným konfliktem a zanechala po sobě strašlivé škody. Nebýt však jí, zřejmě bychom se nedočkali tak velkých změn, které během ní a po jejím skončení nastaly.

Nejrozsáhlejší část mojí práce je věnována období průběhu první světové války. Jak na poli domácím, tak i mezinárodním se odehrál nespočet významných událostí. Zmíním zde německý nacionalismus, který po vypuknutí války gradoval v habsburské monarchii, dále politickou situaci na půdě habsburské monarchie, ale i světové politické dění, jež ovlivnilo československou otázku. Nesmí zůstat stranou ani český a slovenský odboj, čeští a slovenští politici v exilu a ani Československé legie v zahraničí. V další části bych chtěla přiblížit rok 1918. Zde se snažím zachytit jednotlivé důležité události tohoto roku s plynulou návazností na 28. říjen 1918. Tomuto důležitému datu a událostem, které se odehrály bezprostředně po vyhlášení Československé republiky, je věnována poslední část této práce.

Pro upřesnění časového sledu událostí – vedle již předem načerpaných znalostí z podkladových materiálů a jiné potřebné literatury – je nutné načrtnout chronologickou osu. Proto jsem vyhledala knihu, kterou napsal František Čapka „*Dějiny zemí Koruny české v datech*“.

V této publikaci je velmi dobře a přehledně zpracován sled událostí v daném období, které potom určovaly další vývoj. V první části práce je podstatné nastínit sociální rozvrstvení českého národa a jeho celkové postavení v rakousko-uherské monarchii v období před první světovou válkou. K tomuto účelu jsem se rozhodla použít dílo Marcely C. Efmertové „*České země v letech 1848–1918*“, kde je popsán jak politický, tak i hospodářský, sociální, národnostní a kulturní vývoj v této éře. Jako další zdroj informací pro první oddíl práce mi poslouží kniha Jiřího Pernese „*Pod habsburským orlem: České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*“, v níž autor řeší podobně jako v uvedeném předchozím díle problematiku vývoje českého národa a jeho zařazování mezi vyspělé země tehdejší Evropy. Není možné opomenout ani slovenský národ a nastínit jeho vývoj v rámci Rakouska-Uherska. K této tématice mi byla doporučena kniha Dušana Kováče „*Dějiny Slovenska*“, ve které se autor věnoval, jak již samotný název napovídá, historickému sledu událostí na Slovensku a v souvislosti s ním i v zahraničí.

Jak již bylo uvedeno, největší pozornost této práce by měla být věnována období první světové války. V této části se zabývám mimo jiné i česko-německou problematikou, které se věnuje v díle „*Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*“ Jan Křen. Celým druhým oddílem a vlastně i celou prací mne provází díla dvou autorů Ivana Šedivého a Petra Prokše. Ivan Šedivý v knize „*Češi, české země a velká válka 1914–1918*“ poskytuje mnohé informace týkající se nasazení a ztrát vojáků české a slovenské národnosti na všech frontách za první světové války a zejména se zde zabývá vnitřní politikou v monarchii. V Prokšově díle „*Politikové a vznik republiky*“ jsou důležité pasáže věnující se emigraci a zahraničnímu odboji a povedlo se mu v něm nastínit zápas Čechů za demokracii ve velmi těžkém období první světové války.

Důležitá, poslední část celé práce má za úkol dojít až k samotnému vzniku Československa. Velkým přínosem je výše jmenovaná kniha Petra Prokše, ale rozhodla jsem se do značné míry využít i díla Ferdinanda Peroutky „*Budování státu I. 1918–1919*“. Peroutka v úvodní části velmi

trefně vystihuje bouřlivé období těsně před vznikem samostatného československého státu s detailní posloupností děje.

Problematiku, kterou jsem si pro tuto studii zvolila, velmi důkladně rozpracoval český historik Zdeněk Kárník. Z jeho děl mne nejvíce ovlivnily publikace: *„Habsburk, Masaryk či Šmeral: Socialisté na rozcestí“*, *„Malé dějiny československé (1867–1939)“* a *„České země v éře první republiky (1918–1938): Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)“*. Samozřejmě, že vzniku Československa se věnuje ještě mnoho dalších historiků, které bych tu mohla jmenovat. Mým úkolem teď je maximálně využít důležitých informací z jednotlivých děl a pokusit se vystihnout, zaznamenat a přiblížit dobu, která znamenala pro český národ velký zvrat.

1 SITUACE PŘED ROKEM 1914

Zhruba posledních čtyřicet let existence Rakouska-Uherska se vyznačovalo zrychlením všestranného hospodářského rozvoje. České země patřily spolu s Vídní, Dolním Rakouskem a Štýrskem mezi nejvyspělejší oblasti v Předlitavsku.¹ Praha byla po Vídni a Budapešti třetím nejlidnatějším městem v monarchii a ve všech ohledech byla srovnatelná s ostatními metropolemi tehdejší západní Evropy.² „Do konce 19. století se završil proces hospodářské, sociální, politické a kulturní emancipace české společnosti, která tak v mnoha ohledech dostihla českoněmeckou.“³ Češi získávali pozice nejen v úřadech, ale i v kulturních institucích atd. V roce 1914 zastávali Češi v předlitavském státním aparátu zhruba 10% úředních míst.⁴

Nejpočetnější sociální skupinu v monarchii tvořili průmysloví a zemědělní dělníci a řemeslníci.⁵ Jejich životní i pracovní podmínky se na konci 19. a počátkem 20. století postupně zlepšovaly, což bylo spojeno se snahami o řešení sociální otázky v monarchii.⁶ Jak ve městech, tak na venkově pomáhala k odstranění namáhavé fyzické práce obyvatelstvu stále se zdokonalující technologie a modernější strojní vybavení.⁷ Češi ukázali Evropě i světu, že jsou konkurenceschopným a vyspělým národem. Dokladem tohoto všestranného pokroku byla například Zemská jubilejní výstava v Praze, která se konala v květnu 1891.⁸ Na přelomu 19. a 20. století se mohli Češi pyšnit také svojí úrovní vzdělanosti, jelikož počet analfabetů v českých zemích byl nejnižší v celém Rakousku-Uhersku. „Také díky tomu se zde dokořán otevíraly dveře novým

¹ Mendl, Vojtěch, Miloš Hájek, Milan Otáhal a Erika Kadlecová. *Křížovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha 1990 s. 31–32.

² Pernes, Jiří. *Pod habsburským orlem, České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2001, s. 80.

³ Šedivý, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914–1918*. Praha 2001, s. 40.

⁴ Tamtéž, s. 41.

⁵ Efmertová, Marcela. *České země v letech 1848–1918*. Praha 1998, s. 235–236.

⁶ Urban, Otto. *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 501.

⁷ Efmertová, s. 167–169.

⁸ Pernes, s. 58.

*objevům a vynálezům.*⁹ Zejména příslušníci české střední vrstvy, tedy měšťané, projevovali velký zájem o vzdělanost a tím se uplatňovali v mnoha směrech. *„Především v nových průmyslových oborech jako inženýři, technický personál a úředníci, v obchodech, bankovníctví, na univerzitách, v redakcích novin a časopisů, nakladatelských domech a drobném a středním podnikání.“*¹⁰ Tento nově se formující střední stav měl klíčový význam pro úspěšný všestranný rozvoj českého národa. Příslušníci tohoto stavu v 70. a 80. letech 19. století měli výhodu toho, že dobře ovládali jak český, tak německý jazyk a uměli jich běžně užívat. *„Teprve koncem 19. století se tato skupina plně nacionalizovala, a tím počestila i státní samosprávu a veškeré školství.“*¹¹

⁹ Pernes, s. 56.

¹⁰ Efmertová, s. 282.

¹¹ Efmertová, s. 282.

1.1 Politika před rokem 1914

Čeští politici se v letech 1866 a 1867 sice nepostavili proti dualismu, avšak jejich snem byl jakýsi německo-maďarsko-český trialismus. Tato touha se projevovala nejmasovějšími shromážděními v českých dějinách vůbec, a to takzvanými *tábory na horách*, jichž se často účastnili i čeští Němci. Když byl v roce 1867 uznán dualismus, začalo se jednat o jakémisi českém *subdualismu* v rámci rakousko-uherské monarchie. Císař František Josef I., ač byl nakloněn této myšlence, pod silným tlakem z Vídně a Budapešti nakonec od podepsání tohoto pro Čechy důležitého dokumentu ustoupil (říjen 1871).¹² „*Tak skončily první a poslední české návrhy na státoprávní přerovnění monarchie. Jak se ukázalo, stalo se tak na příštích více než čtyřicet let!*“¹³

František Ferdinand d'Este se také bránil snahám české radikální politiky, protože jakožto následník nechtěl oslabit centrální pozici vlády. Jeho plány, které se týkaly národnostní otázky, nebyly nikdy jednoznačně vyjasněny. Dle jeho představ však němčina měla být státním jazykem společných institucí v rámci Rakouska-Uherska, nicméně každý příslušník dalších národů v monarchii měl dosáhnout spravedlnosti i ve svém vlastním jazyce. František Ferdinand neusiloval o skutečnou demokracii, ale o vybudování státu na federativním základě, v němž by hlavní slovo měl vedle vlády a volených institucí panovník.¹⁴ Český národ byl druhý nejpočetnější v Předlitavsku a jeho hospodářská a kulturní vyspělost byla téměř rovnocenná rakouským Němcům.¹⁵ Z toho jasně vyplynulo, že pro následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este Češi byli rovnocennými, avšak konkurenčními partnery a v souvislosti s tím roku 1901 otevřeně prohlásil: „*Absolutně odmítnout ústupky Čechům! Víme, jak blízko k hrobu jsme naši monarchii přivedli dualismem, který máme, a nyní začínají být Češi druhou, stejně vážnou hrozbou!*“¹⁶

¹² Kárník, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867–1939)*. Praha 2008, s. 23.

¹³ Tamtéž, s. 23.

¹⁴ Urban, Otto. *František Josef I.*. Praha 1991, s. 273.

¹⁵ Kárník, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867–1939)*. Praha 2008, s. 23.

¹⁶ Šedivý, s. 23.

Politicky nejvýznamnějšími českými stranami – v rámci tehdejšího Rakouska-Uherska až do vypuknutí první světové války – byly: Československá sociálnědemokratická strana dělnická (vznikla r. 1878), Česká strana agrární (vznikla r. 1899), Česká strana křesťanskosociální (vznikla r. 1894, po vzniku samostatného Československa známá pod názvem Československá strana lidová), Česká strana státoprávně pokroková (vznikla r. 1908), Česká strana národně sociální (vznikla r. 1898),¹⁷ Národní strana svobodomyslná (mladočeši, strana vznikla r. 1874 a z ní se po vzniku Československa, ze spojení národně radikálních politiků v České státoprávní demokracii, stala Československá národní demokracie).¹⁸

Poslední volby do Říšské rady se konaly v červnu 1911. Nejsilnější politickou stranou byla strana agrární, jejímž předsedou byl v roce 1909 zvolen Antonín Švehla. Strana městských elit, Národní strana svobodomyslná (tzv. mladočeši), pod vedením JUDr. Karla Kramáře, se stala ve volbách v roce 1911 druhou nejsilnější českou občanskou stranou.¹⁹ Úspěchu ve volbách se těšila Česká strana národně sociální, mezi jejíž vůdce například patřily osobnosti jako Václav Klofáč nebo Jiří Stříbrný. Politická aktivita této strany by se dala označit za český radikální nacionalistický směr. Opačnou politiku než národní socialisté razila strana Sociálně demokratická. Tato strana díky počtu svých členů patřila mezi nejsilnější politické strany v Evropě. Jejím předsedou byl Antonín Němec, ale strana byla spojována spíše se jménem dr. Bohumíra Šmerala, který byl vůdcem, jenž vedl stranu prorakouským a nadnárodním směrem, což potvrdil v roce 1913 na XI. sjezdu Sociální demokracie, kde v rezoluci svůj prorakouský postoj opět zopakoval.²⁰

¹⁷ Vykoupil, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno 2000, s. 464-467.

¹⁸ Tamtéž, s. 362.

¹⁹ Šedivý, s. 42–43, 45.

²⁰ Tamtéž, s. 46–47.

Dne 26. 7. 1913 Anenskými patenty císař František Josef I., s pověřením vídeňské vlády, radikálně zasáhl do ústavních poměrů v Čechách. Po rozpuštění českého zemského sněmu a zemského výboru bylo upuštěno od voleb do obnoveného sněmu, a to v přímém rozporu s českým zemským zřízením, neboť tyto volby byly odloženy na neurčito. Správou českých zemí byla následně pověřena zemská správní komise, jíž předsedal hrabě Schönborn.²¹ Anenské patenty byly odpovědí na neschopnost politiků dosáhnout česko-německého vyrovnání, neboť panovník si byl vědom toho, že situace je kritická. Logicky předpokládal, že je nezbytné rychle zasáhnout, aby se politická krize ještě více neprohlubovala.²² Značné politické problémy se projevovaly i v domácí české politice. Nechvalně proslulá *Švihova aféra* odhalila nevyzrálost i pokrytectví českých politických stran a neschopnost jejich vzájemné konstruktivní spolupráce. Celá tato kauza byla vyvolána Národní stranou svobodomyšlnou, která ačkoliv se sama odvolávala na české národní zájmy, sama usilovala o co nejtěsnější spolupráci s rakousko-uherskými úřady.²³ Vlastně skoro celá pravicová politika počítala ve svém konání s existencí Rakouska-Uherska a protihabsburské stanovisko hájila jen její okrajová část. Jednalo se například o Stranu státoprávně pokrokovou, která se již před první světovou válkou vyslovila pro rozpad monarchie, tedy i pro vznik samostatného českého státu.²⁴ Česká politická levice, přestože sama kritizovala rakouskou politiku a nebyla s poměry v zemi spokojena, nerozvinula žádnou koncepci, která by zásadnějším způsobem zasahovala proti dosavadnímu uspořádání v mnohonárodnostním státě.²⁵

²¹ Veselý, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2003, s. 263.

²² Kárník, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867–1939)*. Praha 2008, s. 24.

²³ Kocian, Jiří, Jiří Pernes, Oldřich Tůma a kol. *České průšvihy aneb prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848–1989*. Brno 2004, s. 35–39.

²⁴ Galandauer, Jan. *Vznik Československé republiky 1918: Programy, projekty, perspektivy*. Praha 1988, s. 13.

²⁵ Tamtéž, s. 15.

1.2 Slovensko před rokem 1914

Revoluční rok 1848 zasáhl Evropu, tím pádem i Horní Uhry. Napomohl podstatnou měrou k rozvoji slovenského národního obrození. Slovenští národní buditelé, revolucionáři z roku 1848 Ľudovíd Štúr a Michal Miloslav Hodža se „ještě v srpnu 1849 snažili dosáhnout u panovníka uznání národních politických práv. Vídeň o takovéto možnosti ani neuvažovala.“²⁶ Výše jmenovaní revolucionáři se tímto aktem brzy dostali do rozporu s tehdejší vládou, která je následně policejně dozorovala.²⁷ Roku 1851 se v Bratislavě usnesli vůdcové tehdejšího slovenského národa na vypracování a zavedení nového slovenského pravopisu, bližšího češtině. Hlavním iniciátorem tohoto aktu byl Michal Miloslav Hodža. Tuto novou slovenskou gramatiku vypracoval slovenský jazykovědec Martin Hattala a roku 1852 ji publikoval pod názvem *Krátká mluvnice slovenská*.²⁸

Ve dnech 6. a 7. června roku 1861 byl v Turčianském Sv. Martině vypracován program čelními představiteli Slovenska, a to Memorandum národa slovenského. Hlavním požadavkem tohoto dokumentu bylo uznání Slováků za svébytný politický národ, s vlastním slovenským teritoriálním zřízením (tzv. Okolie) a slovenštinou jako úředním a vyučovacím jazykem na školách. Memorandum bylo vypracováno v době, kdy byly vyhroceny spory mezi ústřední vládou a Uhry (v srpnu 1861 František Josef I. rozpustil uherský sněm). Toho se rozhodli Slováci využít a předložili druhé, do konkrétní podoby vypracované memorandum císaři. František Josef I. však neuznal jejich požadavky, pouze je využil k nátlaku na maďarské politiky.²⁹ „I přes neúspěch programu slovenské autonomie tak, jak ho vyjadřovalo Memorandum slovenského národa, zůstal slovenským politickým programem až do první světové války.“³⁰

²⁶ Kováč, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha 1998, s. 124.

²⁷ Tamtéž, s. 124.

²⁸ Tamtéž, s. 123.

²⁹ Tamtéž, s. 129–130.

³⁰ Tamtéž, s. 130.

Ještě před ustanovením dualismu, který byl uzákoněn 14. listopadu 1867, kdy se Rakouské císařství přeměnilo na Rakousko-Uhersko,³¹ vznikla Matica slovenská (Turčianský Sv. Martin, 4. srpna 1863). Tato instituce vycházela z Memoranda slovenského národa a měla se stát hlavním kulturním centrem Slováků.³² Ovšem právě po vzniku dualismu se vystupňovala hungarizace nemaďarských národů v Uhrách. Například v letech 1874–1875 došlo ke zrušení všech tří slovenských gymnázií, a 6. dubna 1875 dokonce uherské úřady zrušily samotnou Matici slovenskou. Do počátku první světové války se tak Slováci postupně dostávali do pozice neuznávané etnické skupiny. Symbolická slova pro toto tvrzení zazněla z úst uherského ministerského předsedy Kálmána Tisza, jenž prohlásil, že „*žádný slovenský národ v Uhrách nezná.*“³³

³¹ Čapka, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha 1999, s. 522.

³² Kováč, s. 131–132.

³³ Tamtéž. s. 140.

2 VÁLEČNÁ LÉTA

V roce 1913, kdy po skončení druhé balkánské války Srbsko zdvojnásobilo svou rozlohu, se jeho cílem stalo založit Velkosrbskou říši. V souvislosti s tím vznášelo nároky i na rakouská území (Bosnu a Hercegovinu), tedy již tenkrát hrozil větší mezinárodní válečný konflikt.³⁴ Následně necelý rok na to se dne 28. června 1914 konaly velké manévry rakousko-uherské armády v Bosně a Hercegovině. Do Sarajeva na jejich generální inspekci přijel následník trůnu, arcivévoda František Ferdinand d'Este se svou chotí vévodkyní Žofií. Zde byli zavražděni srbskými nacionalisty. Dne 23. července 1914, v odezvě na sarajevský atentát, zaslalo Rakousko-Uhersko Srbsku ultimátum. Bělehrad nařčený z podílu na vraždě následníka rakousko-uherského trůnu všechny podmínky uvedené v ultimátu přijal (až na povolení činnosti rakousko-uherských orgánů na srbském území). Vyslanec habsburské monarchie byl sice zaskočen srbskou ústupností, ale přesto odpověď označil za nedostatečnou. Následně 28. července 1914 Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku.³⁵ Tento akt byl prvním krokem k rozpoutání první světové války.

Dne 28. července 1914 zaslal František Josef I. předsedovi vlády hraběti Karlu Stürgkhovi císařský manifest *Mým národům*. Tímto dokumentem císař oznámil vyhlášení války Srbsku. Poté zavládla v rakousko-uherské společnosti atmosféra nekritického nadšení a převládla naivní představa, že konflikt mezi Srby a Rakouskem bude krátkodobý a bude rychle vyřešen ve prospěch Rakouska-Uherska.³⁶ Bezprostředně po vyhlášení mobilizace došlo k projevům válečného nadšení jako v jiných Evropských zemích, které se vyznačovaly nebývale početnými proválečnými manifestacemi. Nejmohutnější projevy loajality na českém území se uskutečnily v Praze a překvapující bylo, že se jich společně účastnili Češi i Němci. Tento zvláštní úkaz však skrýval nebezpečí náhlého česko-německého konfliktu, neboť v manifestacích se

³⁴ Kubálek, Michal, a spol. *kronika 20. století (1910–1919)*. Praha 2007, s. 161.

³⁵ Prokš, s. 12.

³⁶ Efmertová, s. 133–135.

výrazně projevovaly i velkoněmecké tendence. Tohoto si byl vědom i místodržící kníže František Thun, a proto krátké období proválečné euforie v podobě manifestací dne 9. srpna 1914 ukončil.³⁷

České politické hnutí za národní sebeurčení nejdříve prosazovalo autonomii a následně vlastní státnost v rámci Rakouska-Uherska (tj. v rámci konstituční monarchie ve federálním soustátí). Přirozeně mnohem těžší a složitější tomu bylo po vypuknutí a v průběhu války. *„I za války se rozpadla česká politika do několika proudů. Na bezvýhradně prodynastickém a prorakouském stanovisku stály katolické strany. Na druhém pólu byli radikální státoprávníci, kteří z hlediska svého protirakouského postoje uvítali válku jako předpoklad vytvoření samostatného státu.“*³⁸ V průběhu války měl tento radikální směr záštitu v zahraničním odboji v čele s T. G. Masarykem. Zprvu však česká domácí politika reprezentovaná mladočechy a agrárníky nepovažovala toto východisko dlouho za nejlepší. Usilovali spíše o pragmatickou politiku možnou uvnitř rakousko-uherské monarchie.³⁹

Na počátku války byl v českých zemích zaveden zpřísněný vojensko-byrokratický režim ovládající politický život. Stále více se utužovala cenzura, docházelo k zavádění mnoha zákazů a příkazů a čím dál nesnesitelnější byl také policejní dohled nad režimu nepohodlnými česky, protirakousky, radikálně orientovanými osobnostmi. Záhy docházelo i k zatýkání protirakousky smýšlejících politiků. Už v září 1914 byl zatčen předseda národně sociální strany Václav Klofáč, následně koncem května 1915 představitelé Národní strany svobodomyslné Karel Kramář a Alois Rašín.⁴⁰ Tito vrcholní čeští politici byli společně s dalšími (například redaktorem Národních listů Vincencem Červinkou a úředníkem Josefem Zamazalem) obviněni z velezrady a vyzvědačství a odsouzeni k trestu smrti. Shledání vinnými byli v rozsáhlém procesu, který probíhal od 6. prosince 1915 až do 3. července 1916.⁴¹ K vykonání rozsudku

³⁷ Šedivý, s. 34–35.

³⁸ Mencl, Vojtěch, Miloš Hájek, Milan Otáhal a Erika Kadlecová, s. 42.

³⁹ Tamtéž, s. 42.

⁴⁰ Efmertová, s. 139.

⁴¹ Urban, *Česká společnost 1848–1918*, s. 588.

v jejich případě nedošlo, avšak z vězení byli propuštěni až na základě amnestie z 2. července 1917.⁴² Jiným takto obviněným štěstí nepřálo a byli odsouzeni a potrestáni trestem nejvyšším. Například v Moravské Ostravě dne 23. listopadu 1914 byl popraven Slavomír Kratochvíl za rozšiřování protirakouských a přechovávání ruských letáků. Následně pak Evžen Matějka a posléze i Josef Kotek, kteří byli nařčeni z velezrady a za rušení veřejného pořádku. Takto se projevovala válečná represivní byrokracie rakouských úřadů, která se snažila tímto způsobem vést boj proti vnitřnímu nepříteli.⁴³

Karel Kramář (1860–1937) – „český průmyslník, původně realista, představitel české velkoburžoazie. V roce 1890 vstoupil do mladočeské strany. V letech 1891–1916 poslanec říšské rady.“⁴⁴ Jak již bylo uvedeno, jeden ze zatčených politiků na počátku války, který se proslavil svojí myšlenkou *slovanské říše*. Kramář se tak radikálně naprosto odklonil od své zprvu prorakouské pozitivní politiky. Kramářův projekt *Ústavy slovanské říše* byl koncipován jako spojení všech slovanských států tehdejší Evropy v ohromnou říši, v jejímž čele by měl stát ruský car. Podle tohoto jeho díla by se tedy český stát dostal do podřadné role a byl by jakýmsi spolkovým státem slovanského státu v čele s Ruskem. Znamenalo by to vlastně, že by české země měly přibližně stejné postavení jako spolkové země v německé říši. Následně by na tom Češi byli pravděpodobně o mnoho hůře, než na tom byli před první světovou válkou v rámci rakousko-uherské monarchie, protože česká společnost byla daleko vyspělejší než ostatní slovanské země, se kterými chtěl Kramář české království dle svého projektu spojit.⁴⁵ Kramář dokonce přešel od myšlenek k činům, když 16. července 1914 předal ruskému ministru zahraničí Sazonovovi svůj zamýšlený projekt,⁴⁶ jenž se však stal

⁴² Tamtéž, s. 603.

⁴³ Prokš, s. 21.

⁴⁴ Král, Václav, a kol. *Malý encyklopedický slovník A-Ž*. Praha 1972. s. 571.

⁴⁵ Galandauer, s. 23–24.

⁴⁶ Šedivý, s. 27.

absolutně nereálný vzhledem k tomu, že v květnu 1915 utrpěla ruská vojska závažnou porážku u Gorlice a Tarnova. *„Možnost proniknutí ruských vojsk do českých zemí přestala být aktuální, stejně jako naděje na brzký mír diktovaný carem.“*⁴⁷

⁴⁷Galandauer, s. 28.

2.1 Česko-německé vztahy

„Němečtí nacionalisté v Předlitavsku se již před válkou sdružovali ve Všeněmeckém hnutí, jehož zakladatelem byl Georg von Schünerner, a horlivě podporovali imperiální tendence císařského Německa.“⁴⁸ Bez pomoci z Německé říše by totiž jejich snažení o nadvládu v Rakousku bylo bezvýsledné. Z toho vyplývá, že jejich smysluplná budoucnost by byla možná jedině v co nejtěsnějším spojení se sousedními a mocnějšími Němci.⁴⁹ Vypuknutí první světové války bylo v řadách předlitavských německých nacionalistů přivítáno s nadšením, a dokonce i ostatní rakouští Němci se společně s nimi účastnili velkých proválečných manifestací, konajících se po celém Rakousku. Jak již bylo uvedeno, také v Praze se konaly tyto demonstrace, jichž se společně zúčastnili Češi i Němci. Při těchto shromážděních se však projevovaly pangermánské vlivy, které vyvolávaly nevoli mezi českým obyvatelstvem, což vyvolalo hrozbu konfliktu mezi oběma národnostmi. Thunův zákaz dalších demonstrací byl ze strany radikálních německých nacionalistických politiků považován za vstřícný krok k neloajálním protiválečně laděným Čechům. Z tohoto postoje německých politiků logicky vyplynulo to, že dne 4. srpna 1914 označili právě vypuknuvší válku jako „osudový boj mezi germánstvím a slovanstvím.“⁵⁰

„Této válečné euforie podlehl do značné míry i německý politický střed, levice a intelektuálové – právě odtud, z péra Fridricha Naumanna vzešel sice neoficiální, ale nejvýstižnější obraz budoucího Pax Germanica.“⁵¹ Neumann v díle s názvem Mitteleuropa, vydaném v Berlíně roku 1915, nastínil vizi budoucího Velkého Německa sahajícího od Severního a Baltského moře až k Jadranu a jehož jádro by tvořilo Německo s Rakouskem. Co se týče Čechů, těm měla dle tohoto díla být poskytnuta maximálně jen jakási omezená národnostní autonomie.⁵²

⁴⁸ Prokš, s. 22.

⁴⁹ Tamtéž, s. 22.

⁵⁰ Tamtéž, s. 22–23.

⁵¹ Křen, Jan. *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*, Praha 1990, s. 378–379

⁵² Tamtéž, s. 379.

Jaro 1915 přineslo ústředním mocnostem úspěchy na frontě, což povzbudilo německé politiky k jejich další činnosti. Dne 20. března 1915 se sešla Německá národní rada Čech, která nastínila program, podle něhož by se německý národ zbavil pro něj obtížného slovanského problému. Rakouští Němci požadovali (de-facto) čistě německé Rakousko, což by splňovalo předpoklady budoucího, bezproblémového spojení s Německou říší.⁵³ V přímé návaznosti na snahy rakouských Němců byl roku 1916 sestaven takzvaný *Velikonoční program*, podle něhož měla být uspořádána poválečná monarchie. Dle tohoto návrhu by vzniklo jednotné *Císařství rakouské* bez Haliče, Bukoviny a Dalmácie, čímž by vznikla německá většina a společenský a kulturní život by byl výlučně německým. Co se týkalo Čech, pro ně by bylo vytvořeno zvláštní územní rozdělení, a to na oblasti čistě německé a smíšené.⁵⁴ Znamenalo by to, že úředním jazykem by byla němčina a čeština by se používala jen ve vnějším styku s úřady.⁵⁵ Německá radikální nacionalistická politika až do léta 1918 prakticky prosazovala nekompromisní protičeský kurs a akce Čechů byly chápány jako projevy nenávistného nepřátelství vůči monarchii.⁵⁶

⁵³ Šedivý, s. 174.

⁵⁴ Tamtéž, 175.

⁵⁵ Prokš, s. 24.

⁵⁶ Křen, s. 381.

2.2 Český domácí a zahraniční odboj

Hlavním představitelem českého odboje byl bezesporu Tomáš Garrigue Masaryk, který vzhledem ke svému zralému věku, vysokému vzdělání a velkému politickému přehledu a zkušenostem převyšoval všechny tehdejší české politiky. Z pozice poslance říšské rady byl na samém počátku války schopen propojit svoji osobu s významnými lidmi hlavně ze západní Evropy a USA. Již od srpna 1914 navazoval T. G. Masaryk užitečné styky se svými přáteli ze zahraničí za účelem získání informací o budoucím politickém vývoji ze strany představitelů států dohody na válečný průběh a potom také v případě jejich vítězství na poválečné uspořádání v Evropě. Navíc od počátku září 1914 se Masarykovi rýsovala možná podpora při předávání informací mezi Londýnem a Prahou prostřednictvím předáků českého krajanského hnutí v Anglii.⁵⁷

Masaryk ještě před jeho odchodem do exilu plně využil možnosti získat podrobné informace z Vídně o politické situaci v monarchii a navíc získal i podporu domácích nacionalistických politiků pro oprávnění zastupovat je v zahraničí. 14. října 1914 se Masarykovi povedlo, při jeho již druhé návštěvě Holandska, připravit podmínky pro předávání zpráv mezi domácím odbojem a zahraničím.⁵⁸ Zde také vznikl jeho první projekt budoucího československého státu, který zpracoval do formy memoranda adresovaného britské vládě. V tomto projektu se počítalo s tím, že Německo bude poraženo a na území Čech a Slovenska se vytvoří samostatný československý stát – nejednalo by se však o republiku, ale o království, jelikož si toto státní uspořádání údajně přála většina národa. Hranice navrhovaného státu měly být určeny dle etnografického základu. V čele království měl stát jako český král kupodivu cizinec, totiž nejlépe nějaký princ ze západní Evropy, nikoli však někdo z nejvyšší ruské aristokracie. Již tenkrát Masaryk myslel v tomto ohledu na mínění německé menšiny, pro kterou by ruský vládce nebyl akceptovatelný.⁵⁹

⁵⁷ Prokš, s. 27.

⁵⁸ Tamtéž, s. 28.

⁵⁹ Galandauer, s. 32–33.

Dalo by se říci, že tento projekt byl první vizí, která se pod tlakem okolností v průběhu první světové války vyvíjela a zcela jasně směřovala k vytvoření samostatného československého státu.

Masarykova emigrace započala za dobrodružných okolností dne 18. prosince 1914 překročením hranice do ještě tehdy neutrální Itálie.⁶⁰ Z bezpečnostních důvodů se totiž jeho opětovný návrat domů jevil jako nereálný. Masaryk usoudil, že není možné se opírat pouze o krajany v zahraničí, ale že je třeba, aby čeští politici sami dokázali vytvořit domácí organizační strukturu odboje. Již 17. prosince 1914 se proto počala vytvářet domácí odbojová organizace s názvem Maffie.⁶¹ Vedení této organizace se však ustavilo až v březnu 1915.⁶² Do jejího čela postavil Masaryk Edvarda Beneše, který úzce spolupracoval s jejími dalšími členy Přemyslem Šámalem, Karlem Kramářem, Aloisem Rašínem, Josefem Scheinerem a dalšími. Výše jmenovaní představitelé domácího odboje potvrzují skutečnost, že nastala potřeba spolupráce dříve nespolupracujících politických osobností a subjektů. Úkolem Maffie bylo spojení s představiteli českého zahraničního odboje a zpravodajská činnost. Nicméně již na počátku války se pro Maffii začala situace značně komplikovat, neboť jak již bylo zmíněno, došlo k zatčení některých jejích předních členů například Karla Kramáře a Aloise Rašína.⁶³

Perzekuce a cenzura na území českých zemí se následně po tomto zatýkání stále stupňovala. Situaci dokumentuje další počínání vojensko-byrokratického režimu. V srpnu 1915 byl zastaven deník *Čas*, který byl blízký Masarykovi. Dále došlo k zákazu vydávání sokolských časopisů, ale i různých českých pedagogických a náboženských časopisů.⁶⁴ Obzvláště krutě do práce zahraničního odboje zasáhla takzvaná *Knoflíková aféra*. Dne 5. října 1915 byla převzata Aloisíí Linhartovou tajná zpráva umístěna v knoflíku, kterou zaslal Edvard Beneš z Paříže (neboť tam emigroval 1. září 1915) do Prahy a byla adresována Maffii. Došlo

⁶⁰ Kocian, s. 40.

⁶¹ Šedivý, s. 177.

⁶² Nové universum, Praha 2003, s. 616.

⁶³ Šedivý, s. 177–178.

⁶⁴ Kocian, s. 46.

však k nedorozumění s tragickými následky. Maffie tak utrpěla velkou ztrátu tím, že došlo k zatčení dalších jejích členů, a zatčeny byly dokonce i manželky vůdčích osobností této organizace Hana Benešová a Alice Masaryková. Hlavním viníkem se nechtěně stal sociální demokrat František Soukup, který zprávu omylem považoval za cílenou provokaci rakouských úřadů, a proto ji předal pražské státní policii. Avšak i on byl nakonec zatčen, neboť byl sám označen za adresáta této pro monarchii velmi nebezpečné, šifrované zprávy. Sociální demokracie byla po těchto událostech donucena k loajální politice ve prospěch monarchie, aby vůbec došlo k propuštění Františka Soukupa.⁶⁵

Oporou T. G. Masaryka při jeho odbojové činnosti byli čeští a slovenští krajané žijící v zahraničí. Již při svém pobytu v Ženevě v lednu 1915 Masaryk zkontaktoval krajany ze Spojených států, kteří ho podporovali v jeho snaze prosadit české zájmy v zahraničí a vypomáhali mu i po stránce finanční.⁶⁶ Před první světovou válkou žilo v USA zhruba jeden milion Čechů a Slováků. Krátce po vypuknutí války se čeští a slovenští emigranti v New Yorku jasně vymezili proti počínání Rakouska-Uherska vůči Srbsku a 24. srpna 1914 založili *Českoamerický výbor pro osamostatnění a podporu národa*. Nedlouho poté, tj. 2. září 1914, vytvořili Češi v Chicagu základy pro *české národní sdružení*. Obě tyto organizace vyzývaly české emigranty k podpoře českého národa v jeho snaze o uskutečnění ideje nezávislého československého státu. Češi žijící v Americe uspořádali 13.–14. března 1915 v Clevelandu konferenci, na níž potvrdili význam Českého národního sdružení jako ústředního orgánu v protirakouském odboji Čechoameričanů. Rovněž podpořili zahraniční politiku T. G. Masaryka a uspořádali finanční sbírku v prospěch jeho úsilí. Ve stejných dnech téhož roku jako se konala Clevelandská konference, byl uspořádán Slováků žijícími v Americe (mimořádně Slováků v USA bylo v té době více nežli Čechů) sjezd *Slovenské ligy* v Pittsburghu.

⁶⁵ Kárník, Zdeněk. *Socialisté na rozcestí, Habsburk Masaryk či Šmeral*, Praha 1996, s. 54–55.

⁶⁶ Prokš, s. 30.

Při jednáních na tomto sjezdu se již hovořilo o možnosti spolupráce Čechů a Slováků v rámci československého státu, ale s jasnou podmínkou slovenské autonomie.⁶⁷

Česká domácí politika roku 1915 byla víceméně vstřícná vůči monarchii. I v budoucnu se počítalo s česko-rakouskou spoluprací v rámci společného poválečného státního uspořádání, což znamenalo, pro Čechy, že by i nadále žili ve stejném znevýhodněném postavení. Dokladuje to například *sjezd českých měst* z 18. července 1915, anebo porady Národní strany svobodomyšlné a agrárníků na konci září a v říjnu téhož roku. Tento směr české domácí politiky nebyl konzistentní s úsilím i směřováním snah českých a slovenských politiků v USA, jelikož 22.–23. října 1915 „v Clevelandu (USA, stát Ohio) došlo k uzavření první oficiální dohody mezi zástupci Českého národního sdružení a Slovenské ligy, v níž byl přijat program samostatnosti historických zemí na základě spojení obou národů ve federativním svazku států podunajské monarchie se zaručenou autonomií Slovenska (vlastním sněmem, státní správou a kulturní svobodou).“⁶⁸ Koncem října roku 1915 vznikl v Paříži první politický orgán zahraničního odboje pod názvem Český komitét zahraniční, který dne 14. listopadu vydal prohlášení.⁶⁹ Tento dokument obsahoval zásadní koncept, ve kterém se T. G. Masaryk a jeho stoupenci v zahraničí distancovali od jakékoli formy spolupráce s Vídní, požadovali samostatnost a svébytnost českého národa a usilovali v něm o uskutečnění ideje samostatného československého státu. Souhlas s tímto prohlášením potvrdili svým podpisem i představitelé Slovenské ligy, a to její předseda Albert Mamathy a tajemník František Daxner.⁷⁰ Na počátku roku 1916 se k Českému komitétu v Paříži připojil Slovák Milan Rastislav Štefánik, který dopomohl k celkovému dobudování výše zmíněné organizace, která se v únoru 1916 změnila v Československou národní radu.⁷¹ Milan Rastislav Štefánik byl velkou oporou pro Edvarda

⁶⁷ Prokš, s. 33.

⁶⁸ Čapka, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha 1999, s. 598.

⁶⁹ Tamtéž, s. 598.

⁷⁰ Veselý, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2003, s. 265–267.

⁷¹ Efmertová, s. 140.

Beneše, který zastával funkci generálního tajemníka této organizace, neboť měl významné společenské a politické styky.⁷² Díky němu se také uskutečnila schůzka Masaryka s ministrem zahraničí Francie Aristidem Briandem, který 3. února 1916 vyjádřil souhlas s poválečným rozdělením Rakouska-Uherska na více samostatných národních států.⁷³ Zatímco se zahraniční akce snažila o odtržení českých zemí od zbytku monarchie, domácí politika ani v nejmenším nenaznačovala to, že by tyto radikální snahy české emigrace podporovala. Například jeden z článků v Národních listech z ledna 1917 vypovídá o dvojkolejnosti české domácí a zahraniční politiky. Autor této myšlenky se dokonce přímo ohradil vůči Masarykovi a Benešovi v jejich počínání. Obsah i styl použitý v novinovém článku poukazoval na to, že mohl vzniknout i jako produkt propagandy oficiálních vládních a represivních složek.⁷⁴

⁷² Milan Rastislav Štefánik byl vystudovaný astronom (UK Praha, rok 1904). Vzhledem k tomu, že nenašel uplatnění doma, odešel do Paříže. Ve Francii nepůsobil jen jako vědec, ale také jako diplomat ve Francouzských službách. Tam se během svého působení spřátelil s mnohými významnými osobnostmi tamního kulturního a politického života. Záhy po vypuknutí války se stal letcem francouzské armády a z pozice pouhého desátníka dosáhl během velmi krátké doby hodnosti generála. Ještě před vstupem do ČSNR měl Štefánik již připravený vlastní plán na organizování boje za uskutečnění ideje československého státu, jehož koncepce se ve značné míře shodovala s koncepcí Masarykovou. – viz. Kováč, *Dějiny Slovenska*. s. 166–167.

⁷³ Kalista, Zdeněk. *Stručné dějiny československé*. Praha 1992, s. 313.

⁷⁴ Peroutka, Ferdinand. *Budování státu I.* Praha 1991, s. 6.

2.2.1 Československé legie, významný nástroj odboje

České a slovenské vojenské odbojové jednotky v zahraničí vznikaly postupně v různých zemích bojujících proti Centrálním mocnostem. Již na samém počátku války vznikla ve Francii česká rota s názvem *Nazdar*, která spadala pod francouzskou Cizineckou legii a ve svém bojovém nasazení na frontě slavila nemalé úspěchy.⁷⁵ Plného uznání se však dočkaly československé jednotky na území Francie teprve 19. prosince 1917, kdy francouzský prezident Raymond Poincaré podepsal dekret, v němž uznal autonomii československé armády pod politickým vedením Československé národní rady v Paříži.⁷⁶ Další zemí, ve které se vytvořilo české vojenské uskupení, bylo Srbsko. V této zemi sice nikdy nebyly vytvořeny vlastní československé jednotky, ale čeští a slovenští vojáci byli přímo včleněni do srbské armády, ve které bojovali na různých frontách. I v Itálii se formovaly československé jednotky, ale až když koncem roku 1916 vznikla v Římě kancelář Československé národní rady v exilu, byla italská vláda nakloněna k vybudování pracovních praporů a přímo na frontě bylo účelově vytvořeno 9 rot rozvědčků. Díky diplomatickému úsilí Milana Rastislava Štefánika a pod dojmem bojových úspěchů československých vojáků na západní frontě udělila italská vláda souhlas k vytvoření československých legií. Na tomto základě došlo na jaře roku 1918 ke sloučení pracovních praporů a dobrovolníků, čímž vznikla 6. československá divize. Kupříkladu 33. střelecký pluk této divize slavil při svém frontovém nasazení po boku italské armády významné úspěchy.⁷⁷ Největší potíže měla právě organizace legií v Itálii a uznávána tu byla až v březnu roku 1918, kdy předčila v boji i italské vojáky. Vojáci českých legií byli nasazováni na nejtěžší úseky (například boje o Doss Alto září 1918) a na frontovou špionáž.⁷⁸ Československé legie zůstaly na území Itálie dokonce i po skončení první světové války.

⁷⁵ Hus, Miroslav. Československé legie a vznik Československa. In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň 1998, s. 6.

⁷⁶ Čapka, s. 605.

⁷⁷ Hus, s. 6–8.

⁷⁸ Kárník, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938): Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)*. Praha 2000, s. 30.

Zásadní význam pro uskutečnění idejí zahraničního odboje mělo bojové nasazení československých legií v Rusku. Již od 12. srpna 1914 se započalo s formováním českých dobrovolnických oddílů a 20. srpna tohoto roku ruské nejvyšší vedení pověřilo náčelníka štábu Kyjevského vojenského okruhu k organizování těchto oddílů. Nejdříve se zformovaly, a to v září roku 1914, první tři roty z ruských Čechů, které hned 22. října 1914 odjely na frontu. Následně 17. prosince 1914 ruská vláda poprvé povolila omezený nábor z řad rakousko-uherských zajatců českého a slovenského původu. „*Na Západě byla v té době zformována pouze rota Nazdar v rámci francouzské Cizinecké legie.*“⁷⁹ Právě tato rota byla nasazena na francouzské frontě a utrpěla značné ztráty. Tehdy T. G. Masaryk usoudil, že je nutno jednotky posílit, ba dokonce vytvořit větší československý vojenský sbor. Tímto aktem chtěl Masaryk v očích dohody povýšit význam československého odboje v zahraničí. Francouzská vláda podpořila tuto myšlenku, dalo by se říci i z pragmatických důvodů. Avšak ve Francii se projevil nedostatek adeptů na nábor z řad českých a slovenských zajatců. Československá národní rada vyslala Josefa Düricha a M. R. Štefánika za účelem převedení těchto zajatců z Ruska do Francie. Vyslanci se však nesetkali s kladnou odezvou jak ze strany ruských čelních politiků včetně cara Mikuláše II., tak ani s podporou z řad členů české a slovenské menšiny v Rusku, neboť oni sami chtěli být organizátory česko-slovenského vojska a nepřáli si odjezd těchto vojsk na západní frontu. K tomuto odporujícímu postoji vůči Národní radě v Paříži se připojil i vyslanec Dürich, který nakonec v Rusku zůstal a dokonce tam vytvořil separatistickou Československou národní radu (ruská vláda uznala Národní radu na Rusi dne 29. ledna 1917, nicméně už po únorové revoluci byla tato rada v dubnu 1917 novou ruskou vládou zrušena)⁸⁰ a sám stanul v jejím čele. M. R. Štefánik se

⁷⁹ Savický, Ivan. *Osudová setkání, Češi v Rusku a Rusové v Čechách (1914–1938)*. Praha 1999, s. 38.

⁸⁰ Čapka, s. 601.

snažil o dohodu s Dürichem, avšak bezvysledně, a proto byl Dürich počátkem února 1917 vyloučen z řad pařížské Národní rady. Měsíc nato, tj. v březnu 1917, vypukla v Rusku revoluce. Byl svržen car a do čela státu se postavila Kerenského liberalisticko-socialistická vláda.⁸¹

Nová ruská vláda 5. dubna 1917 mezi své válečné cíle mimo jiné zahrнула i osvobození národů z područí Rakouska-Uherska. V Kyjevě se ve dnech 6.–14. května 1917 konal III. sjezd *Svazu česko-slovenských spolků na Rusi*, kde byla Československá národní rada v Paříži uznána za nejvyšší orgán československého zahraničního odboje a zároveň zde byla vytvořena její odbočka (jejímž předsedou byl vždy ten z členů pařížské Národní rady, který právě pobýval v Rusku). Dne 16. května 1917 přijel Masaryk do Petrohradu s nadějí na konstruktivní spolupráci Ruska s ostatními dohodovými mocnostmi a současně i s Českou národní radou v Paříži. V Rusku Masaryk rokoval s mnoha ruskými politiky, s předáky krajanského hnutí i s představiteli spojeneckých států, kteří byli v té době také v Rusku, jako byl například francouzský ministr pro výzbroj a municie A. Thomas, se kterým se dohodl na přemístění 30 000 československých zajatců do Francie. Díky tomu začal Masaryk, za pomoci odbočky Národní rady, formovat československé legie. Jejím základem se stala československá brigáda, která se po boku ruské armády vyznamenala 2. července 1917 v bitvě u Zborova. Úspěch v této bitvě přesvědčil dohodové mocnosti o akceschopnosti československých jednotek a nadále počítaly s jejich pomocí v boji proti nepříteli.⁸² Zajímavé bylo to, že československá brigáda bojující u Zborova, ačkoli nebyla úplně dobudována, ba dokonce nebyla ani dostatečně vyzbrojena, dosáhla překvapivě vítězství. „*Průlom, který se jí podařil, měl mít více politický než vojenský význam.*“⁸³ Na základě tohoto vítězství projevila ruská vláda souhlas s tím, aby Masaryk nadále pokračoval v organizování a budování československého vojska v Rusku.⁸⁴ V létě 1917 Masaryk společně s dalšími členy ruské odbočky Československé národní rady získal české

⁸¹ Kalista, s. 313–314.

⁸² Prokš, s. 85–86.

⁸³ Kvaček, Robert. *První světová válka a česká otázka*. Praha 2003, s. 95.

⁸⁴ Tamtéž, s. 96.

a slovenské zajatce do československých legií. Z řad těchto zajatců byla vytvořena 1. a 2. divize,⁸⁵ z nichž vznikl dne 9. října 1917 Československý armádní sbor v Rusku.⁸⁶ Díky revoluční situaci hrozilo, že by českoslovenští vojáci mohli být zneužiti pro ruské vnitropolitické boje, s čímž Masaryk absolutně nesouhlasil. Dokonce 12. září 1917 v Petrohradě prohlásil, že jediným úkolem československých jednotek je boj pouze proti rakousko-uherským a německým vojskům.⁸⁷

19. prosince roku 1917 francouzský prezident Raymond Poincaré podepsal dekret, v němž uznal československé legie za samostatnou česko-slovenskou armádu, která bude bojovat proti centrálním mocnostem pod politickým vedením Národní rady československé se sídlem v Paříži. Následně 7. února 1918 Masaryk prohlásil, že více jak čtyřicet tisíc mužů sdružených v Československém armádním sboru v Rusku bude zařazeno pod československou autonomní armádu ve Francii. Počítalo se s přesunem těchto jednotek do Francie, ale díky konfliktu s Rusi se nakonec tento záměr neuskutečnil.⁸⁸

⁸⁵ Prokš, s. 87.

⁸⁶ Čapka, s. 605.

⁸⁷ Prokš, s. 87.

⁸⁷ Čapka, s. 605–606.

⁸⁸ Prokš, s. 50–51.

2.3 Domáci a zahraniční politika ve válečných letech

Ke konci roku 1916 byla politická situace v monarchii velice svízelná. Dne 21. října 1916 byl zavražděn předseda vlády hrabě Stürgkh, po kterém jeho funkci převzal konzervativní a nadřazenost Němců prosazující Ernst Koerber. Posléze 21. listopadu 1916 zemřel rakousko-uherský císař František Josef I. Po něm převzal vládu Karel I., který ve svém nástupnickém manifestu projevil své přání ukončit válečné utrpení a zachovat monarchii.⁸⁹ Do této složité vnitropolitické situace také zapadá úsilí českých domácích politiků. Ti se z důvodů sebezáchovy v těžkém válečném období po dlouhých úvahách a jednáních s oficiálními rakouskými vládnoucími kruhy usnesli na vytvoření českých výkonných politických orgánů. Stalo se tak 18. listopadu 1916, kdy byl založen Český svaz poslanců na říšské radě a Národní výbor. Účelem této akce mimo jiné byla i záchrana k smrti odsouzených českých politiků a hlavně konsolidace domácí české politiky. Aby tyto orgány mohly vůbec být uvedeny v činnost, musela být splněna podmínka loajality vůči monarchii. „*Tvůrci oné politiky byli agrárník Antonín Švehla, sociální demokrat Bohumír Šmeral a mladočech Zdeněk Tobolka.*“⁹⁰ Karel I. usedl na trůn 26. listopadu 1916.⁹¹ V zápětí mladý, teprve devětadvacetiletý vládce prohlásil, že se nechá korunovat jak v Rakousku, tak i v Čechách a dokonce chtěl pro Čechy prosadit i jejich vlastní ministerstvo. Ke korunovaci na českého krále nedošlo, zato byl Karel I. pod tlakem uherského předsedy vlády Tisza dne 30. prosince 1916 v Budapešti korunován na krále uherského. Česká politická veřejnost i prostí občané pro tento krok neměli pochopení, neboť očekávali od nového vladaře i českou korunovaci, což už slíbil, ale nesplnil jeho předchůdce.⁹²

Dne 12. prosince 1916 nabídly ústřední mocnosti Dohodě mírová jednání. Na jejich nabídku reagoval prezident Spojených států Woodrow

⁸⁹ Prokš, s. 50–51.

⁹⁰ Kárník, *Malé dějiny československé (1867–1939)*, s. 28.

⁹¹ Efmertová, s. 141.

⁹² Kvaček, s. 76.

Wilson tím, že dne 20. prosince 1916 zaslal dotaz všem válčícím zemím, v němž chtěl zjistit jejich válečné cíle. 10. ledna 1917 Dohoda prezidentu Wilsonovi odpověděla společnou nótou, ve které odmítla návrhy Centrálních mocností, což znamenalo pokračování ve válečném konfliktu až do úplného vítězství dohodových mocností. V nótě taktéž zazněl požadavek na osvobození Italů, Slovanů, Rumunů a Čechoslováků z cizího područí.⁹³ Český svaz tuto nótu týkající se mimo jiné také samostatnosti *Čechoslováků* odmítl. Tento jeho postoj byl podpořen i ze strany císaře Karla I., který koncem ledna 1917 prohlásil: „*Chci být panovníkem blahovolným a spravedlivým, mám Čechy rád.*“⁹⁴

Rok 1917 se vyznačoval revoluční náladou. Válka trvala již dlouhá tři léta a lidé čím dál víc pociťovali její tíhu v podobě nedostatku základních potravin a jiných důležitých životních potřeb. Důsledkem této situace byly živelné projevy nespokojenosti ve formě takzvaných hladových demonstrací. Například v Prostějově se 26. dubna 1917 sešlo zhruba na osm tisíc protestujících dělnic a dělníků, při čemž dvacet tři z nich bylo zastřeleno a okolo čtyřiceti zraněno.⁹⁵ Demonstrace v roce 1917 však zasáhly celé území českých zemí a uvádí se, že při 78 z nich přímo došlo k násilnostem. Zoufalství protestujících vygradovalo v rabování obchodů, vandalismu a k otevřenému násilí.⁹⁶ K manifestujícím dělníkům se 17. května 1917 přidala i nespokojená česká inteligence.⁹⁷ Svůj nesouhlas s tehdejší oficiální politikou jasně vyjádřilo 222 českých spisovatelů ve svém manifestu. V tomto dokumentu bylo apelováno na české politiky, aby se v jejich činnosti na říšské radě snažili důrazně prosazovat vůli českého národa, a pokud by toho nebyli schopni, měli by se raději vzdát svých mandátů. Manifest spisovatelů měl na mnohé z poslanců velký vliv, nicméně muselo dojít ještě k dalším událostem, aby čeští politici radikálně změnili svůj dosavadní kurz.⁹⁸

⁹³ Čapka, s. 601.

⁹⁴ Kvaček, s. 76.

⁹⁵ Čapka, s. 601–602.

⁹⁶ Šedivý, s. 320.

⁹⁷ Čapka, s. 602.

⁹⁸ Peroutka, s. 8–9.

Mezi prvními, kteří odmítli prorakouskou politiku, byli členové zemského výboru, poslanci a důvěrníci Národní strany svobodomyslné, když se v květnu 1917 usnesli na tom, že vstoupí do opozice vůči Vídni. V tom samém období přijal císař Karel I. zástupce českých politických stran. Ti mu dali najevo svoji nespokojenost s vězněním českých politiků a novinářů. Karel I. přislíbil, že nechá důkladně prošetřit důvody jejich věznění a v případě jejich neviny jim udělí milost.⁹⁹ Svůj slib splnil a 2. července 1917 byla vyhlášena generální amnestie, při níž bylo propuštěno 719 Čechů, mezi nimi i Kramář, Rašín a Klofáč.¹⁰⁰ Císař Karel si tímto svým krokem chtěl získat na svoji stranu čelní české politické představitele a tím i zachovat celistvost monarchie. I přes tyto císařovy snahy dne 30. května 1917 v Říšské radě padla slova předsedy Českého svazu, agrárníka Františka Staňka, který v nich vyjádřil požadavek českých poslanců, aby byly spojeny české země se Slovenskem v samostatný československý stát, jenž by byl součástí nové federalizované monarchie. Následně poslanec Státoprávně pokrokové strany Kalina vystoupil s radikálnějším stanoviskem, v němž požadoval také samostatný československý stát, ale bez jakékoli zmínky o habsburské monarchii. Na jednu stranu se tyto proklamace českých politiků pochopitelně setkaly s rozhodným odporem německých a maďarských nacionalistů a na druhou stranu prospěly zahraničnímu odboji, jelikož zmizela ona dosavadní dvojkolejnost a čeští exiloví odbojáři se konečně mohli odvolat na domácí podporu. V červnu a červenci 1917 se čeští politici rozdělili na dva protichůdné tábory. Na ty, kteří byli na straně monarchie a federace národních států v jejím rámci a na radikály usilující o zcela samostatný československý stát a rozbití Rakouska-Uherska.¹⁰¹

Ve dnech 26.–27. června se konal ve Stockholmu mírový kongres, který svolali sociální demokraté neutrálních zemí (Holandska, Dánska, Norska a Švédsko). Na tuto konferenci přijeli i představitelé

⁹⁹ Prokš, s. 59

¹⁰⁰ Čapka, s. 603.

¹⁰¹ Prokš, s. 59–61.

československé sociální demokracie, kteří se vyslovili „*pro mír bez anexí i válečných náhrad s právem národů na sebeurčení a podle květnového prohlášení Českého svazu požadovali československý stát ve federalizované habsburské monarchii.*“¹⁰² Zde se také zástupci sociální demokracie Šmeral, Němec a Habrman setkali s Prokopem Maxou, vyslancem Masarykova zahraničního odboje. Ten je informoval o práci a výsledcích exilových politiků a oni ho recipročně seznámili s domácí situací, čehož následně využila Československá národní rada v Paříži k posílení její jednací pozice s Dohodou.¹⁰³

¹⁰² Prokš, s. 62.

¹⁰³ Tamtéž, s. 62.

3 ROK 1918

Předzvěstí bouřlivého roku 1918 bylo vypuknutí *Velké říjnové revoluce* v Rusku (7. listopad 1917), kde se chopilo vlády radikální křídlo ruské sociální demokracie (tzv. bolševici) v čele s V. I. Leninem.¹⁰⁴ Dne 27. listopadu 1917 učinila sovětská vláda válčícím státům nabídku na mírová jednání. Rakousko-Uhersko ji již 30. listopadu přijalo, nicméně česká a jihoslovanská politická reprezentace nebyla obeznámena s úplným zněním ruského mírového návrhu, neboť rakouské úřady, údajně pro poruchu telegrafu, zamlčely její podstatnou část. Z toho vyplynula velká nevole mezi pravicovými jihoslovanskými a českými poslanci na Říšské radě, kteří se 4. prosince 1917 proti zmíněnému falšování ruské nóty rezolutně postavili a zdůraznili důležitost vynechané části tohoto dokumentu týkající se především sebeurčení národů. Dalším krokem neněmeckých a nerakouských politických reprezentantů v říšském sněmu byl požadavek, aby i z jejich řad byli vysláni zástupci k mírovým jednáním se sovětským Ruskem. Tato iniciativa byla odmítnuta a do Brestu Litevského 20. prosince 1917 odjel Czernin pouze s oficiální rakouskou delegací, kde se postavil proti mezinárodnímu vměšování do vnitřních záležitostí rakousko-uherské monarchie.¹⁰⁵ Odezvou na Czerninovo vystoupení v Rusku bylo přijetí deklarace generálního sněmu českých poslanců (takzvaná Tříkrálová deklarace) z 6. ledna 1918 v Obecním domě v Praze. Bylo zde vyzdvihnuto právo českého národa na sebeurčení, bez jakékoli zmínky o rakouské monarchii. Nejostřeji se proti tomuto prohlášení postavili Němci v Čechách a oficiální vládní místa v Uhrách. Tento český dokument například nepodepsal, údajně pro jeho přílišný nacionalismus, i poslanec za sociální demokracii Bohumír Šmeral.¹⁰⁶

Tak jako Rusko nabídlo mírová jednání, tak i americký prezident Woodrow Wilson navrhl mírový plán (dne 8. ledna 1918) všem válčícím státům. V jeho proklamovaných čtrnácti bodech se zmínil o nezávislosti

¹⁰⁴ Kvaček, s. 104–105.

¹⁰⁵ Urban, *Česká společnost 1848–1918*, s. 619–620.

¹⁰⁶ Veselý, s. 268–269.

Polska, ale v jeho desátém bodě, který se týkal monarchie, neuvedl nic o jejím rozbití, jen doslova prohlásil: „*Zabezpečení nejširšího autonomního vývoje národům Rakouska-Uherska.*“¹⁰⁷ K tomuto postoji se přiklonila i Dohoda a tudíž ještě nemohlo být ani řeči o nějakém samostatném československém státě.¹⁰⁸

Stávky z roku 1917 pokračovaly i v roce následujícím. Neustále se snižovaly dávky základních potravin, v zemi panoval hlad a bída, což stupňovalo rozhořčení obyčejných lidí v celé monarchii. Občané Rakouska-Uherska se dozvídali ze sdělovacích prostředků o mírových jednáních jak na Východě, tak i na Západě a přáli si, aby co nejdříve byla válka ukončena. Jejich rozhořčení a útrapy přerostly ve vypuknutí stávek. 14. ledna 1918 vypukly demonstrace ve Vídni a postupně se rozšířily do celé monarchie. V Čechách se živelné stávky konaly v Praze, Brně, na Ostravsku, na Kladensku a v Plzni. „*Do popředí se dostala politická hesla, především požadavek, aby se vláda nepodvolovala anexionismu Německa a uzavřela v Brestu Litevském demokratický mír, a to ihned.*“¹⁰⁹ Odpor proti válce se projevil i v řadách rakousko-uherského vojska, když 1. února 1918 povstali námořníci na Jadranu v boce Kotorské. Toto povstání vypuklo na křižníku St. Georg a rozšířilo se o dalších 40 lodí flotily. Původní pohnutkou ke konfliktu byla nespokojenost řadových námořníků, jelikož trpěli nedostatkem kvalitních potravin a v důsledku toho i nemocemi. Důstojníci naopak těžili ze svých pozic, žili si nadstandardně oproti jejich podřízeným. „*Takové poměry pochopitelně vyvolávaly u mužstva nespokojenost a nenávisť k válce, důstojníkům i k armádě.*“¹¹⁰ Mužstvo bylo informováno díky telegrafu o nejnovějším vývoji mezinárodní situace, tudíž do svých požadavků zahrnuje mimo jiné i dosažení okamžitého všeobecného míru nebo právo národů na sebeurčení. Většinu povstalých posádek tvořili příslušníci neněmeckých a nerakouských národů z monarchie, což znamená, že mezi nimi byli také Češi a Slováci. Například právě jeden z vůdců této vzpoury byl Čech

¹⁰⁷ Kubálek, s. 223.

¹⁰⁸ Kalvoda, Josef. *Geneze Československa*. Praha 1998, s. 239.

¹⁰⁹ Kárník, *Socialisté na rozcestí*, s. 257.

¹¹⁰ Galandauer, s. 122.

František Raš, který byl po jejím potlačení jedním ze čtyř popravených. 700 dalších námořníků bylo postaveno před válečný soud a byli odsouzeni k mnohaletému těžkému žaláři.¹¹¹ Tento konflikt byl vzhledem ke svému rozsahu (6000 námořníků) největší vojenskou vzpourou v monarchii v období první světové války.¹¹² K největší vzpouře na českém území došlo 21. května 1918 v Rumburku. Ta byla sice potlačena, ale i tak vyvolala velké znepokojení ve vojenském a politickém vedení Rakouska-Uherska. Deset hlavních představitelů vzpoury bylo popraveno a 560 vzbouřených vojáků bylo uvězněno v pevnosti Terezín.¹¹³

Dne 2. dubna 1918 rakousko-uherský ministr zahraničí Czernin přijal delegaci představitelů městské samosprávy Vídně. Ze strany zástupců hlavního města monarchie došlo vedle stížností na velmi špatné životní podmínky i na požadavek rychlého ukončení války, která byla jejich příčinou. Czernin souhlasil s potřebou uzavření co nejrychlejšího čestného míru, ale z odpovědnosti za komplikace v tomto směru obvinil Čechy, kteří svými požadavky chtějí rozvrátit monarchii. Nemyslel tím jen podvratnou činnost ze strany české odbojové emigrace, ale označil i mnohé domácí české politiky za nepřátele říše a velezrádce. Následně 3. dubna 1918 poslanci říšského sněmu Staněk a Tusar reagovali na tato Czerninova protičeská obvinění, když protestovali u premiéra Seidlera a požadovali veřejnou diskuzi. Ve stejný den němečtí nacionalisté naopak požadovali ve smyslu Czerninova vyjádření stíhání českých poslanců pro zločin velezrady. Podpora veřejnosti ve prospěch českých politiků vygradovala dne 13. května 1918 v Obecním domě v Praze, kde slavnostně přečetl takzvanou *Národní přísahu* Alois Jirásek pěti tisícům osobností z řad politického, kulturního, vědeckého a společenského českého života. Touto přísahou se česká veřejnost prostřednictvím svých

¹¹¹ Galandauer, s. 121–128.

¹¹² Veselý, s. 224.

¹¹³ Prokš, s. 162.

představitelů postavila za své poslance v Říšské radě a podpořila myšlenku boje za samostatnost. Po svých skandálních vyjádřeních týkajících se Čechů a rovněž mezinárodní Sixtovy aféry podal ministr zahraničí Czernin demisi, kterou císař přijal.¹¹⁴

Masovou demonstrací za mír, svobodu a sociální spravedlnost se staly oslavy 1. května 1918, které organizovali čeští sociální demokraté a národní socialisté. Těchto prvomájových průvodů se zúčastnilo jen v Praze okolo 150 000 lidí. Podobně jako v Praze probíhaly oslavy i v dalších českých městech a obcích a i tam se nesly v protiválečném a protirakouském duchu. Jakousi výjimkou bylo vyjádření Bohumíra Šmerala na májovém shromáždění v Kladně. Ve svém projevu vyzdvihnul dělnickou třídu jako budoucí nositelku moci, vyslovil se pro ukončení války, ale také pro právo na sebeurčení pro všechny národy včetně Němců.¹¹⁵ V celých Čechách i na Slovensku se konaly prvomájové oslavy a tam například v Liptovském Sv. Mikuláši se objevila obdobná vyjádření jako na Kladně o bezpodmínečném uznání práva všech národů na sebeurčení včetně národů žijících na území Rakouska-Uherska.¹¹⁶ Šmeral ve svém projevu také zdůraznil tehdejší třídní rozdíly a nabádal k boji dělnictva proti kapitalismu. Vlastně využil těžké sociální situace k podpoře radikální levice. Následující události na počátku května 1918 jakoby s jeho projevem korespondovaly. Vyhladovělí lidé začali drancovat zemědělské usedlosti, mlýny i velkostatky. Kvůli těmto násilnostem vyhlásilo ministerstvo vnitra 7. května 1918 nad některými okresy (Kladno, Unhošť, Slaný, Nové Strašecí, Rakovník a Křivoklát) stanné právo.¹¹⁷

¹¹⁴ Prokš, s. 119–121.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 124–125.

¹¹⁶ Galandauer, s. 298–299.

¹¹⁷ Prokš, s. 125–126.

3.1 Akce českého a slovenského exilu v roce 1918

Čeští a slovenští odbojoví politici v emigraci využili projevy českého odporu, které se odehrávaly v monarchii, pro svoji zahraniční činnost. Mezi jejich úspěchy patřil také kongres potlačovaných národů Rakouska-Uherska, který se konal 8.–10. dubna v Římě s povolením italské vlády a jehož se zúčastnili Jihoslované, Poláci, Češi, Slováci, Rumuni a Italové. Na konci jednání se účastníci (mimo jiné i Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik)¹¹⁸ usnesli na deklaraci, v níž si kladli za cíl národní sjednocení a politickou nezávislost.¹¹⁹ Další konference se konala 30. května 1918 v Pittsburghu v USA. Na ní se sešli zástupci českých a slovenských krajanských organizací ve Spojených státech za účasti T. G. Masaryka. Zde se usnesli na budoucí spolupráci a uskutečnění ideje o spojení Čechů a Slováků v jednom samostatném státě – nový společný stát měl být demokratickou republikou. Dále se dohodli na slovenských požadavcích, že Slovensko bude mít vlastní úřady, svůj sněm, vlastní soudy a slovenština bude úředním jazykem.¹²⁰

Velkým úspěchem česko-slovenského zahraničního odboje bylo uznání práva *československého* národa na samostatnost ze strany Francie a zároveň byla uznána Československá národní rada za oficiální základ příští československé vlády. Stalo se tak 29. června 1918.¹²¹ Stejného uznání se Češi a Slováci dočkali dne 9. srpna 1918 od oficiálních kruhů Velké Británie a posléze se po dlouhém váhání připojilo v tomto smyslu i USA, a to 2. září 1918.¹²²

¹¹⁸ Čapka, s. 607.

¹¹⁹ Kvaček, s. 126.

¹²⁰ Galandauer, s. 299.

¹²¹ Kvaček, s. 126.

¹²² Prokš, s. 156.

3.2 Říjen 1918

Mezi nejvýznamnější události z října 1918, které ovlivnily vznik Československa, byla generální stávka v Českých zemích. Organizátory byly české socialistické strany. Původním důvodem této akce byl nesouhlas s vývozem potravin, uhlí a vagónů ze země. Nakonec však plánovaná demonstrace měla politický podtext a národ chtěl skrze ni získat právo na samostatný československý stát. V oběžnících dne 14. října 1918 stálo – „*ve světové situaci je již rozhodnuto o státní samostatnosti našeho národa.*“¹²³ V tuto chvíli však takové heslo bylo ještě předčasné a bylo zatím jen pouhou proklamací. Nicméně se již v tuto chvíli hovořilo o nové československé státní svrchovanosti.¹²⁴

Rakousko-Uhersko už bylo na pokraji svých sil. 14. září 1918 ministr zahraničí Burian nechal zveřejnit nótu, podle které chtěl zahájit mírová jednání na neutrální půdě a zároveň se dovolával dřívějších prohlášení dohodových států o zachování monarchie. Nebylo divu, že Dohoda odmítla, jelikož její vítězství na frontě bylo na dosah.¹²⁵ Navíc v řadách rakousko-uherské armády hrozil rozklad a panovaly obavy z toho, že vojáci opustí své pozice. Proto vrchní velitelství v Badenu požádalo, skrze prostředníka majora Kalhouse (důstojníka české národnosti), české politiky o pomoc. Ti měli přimět české vojáky, aby zůstali na frontě alespoň po dobu, než dojde k odvozu válečného materiálu ze země. Ke schůzce došlo 16. října 1918. Na ní se sešel s Kalhousem Rašín a Sís. Po návratu ve své zprávě prostředník vrchního velitelství rakouské armády sepsal hlášení, které bylo předáno císaři Karlovi I.. V zásadě ve zprávě stálo, že pokud nebudou splněny české požadavky, nemůže Rakousko-Uhersko počítat s jejich pomocí. Císař 15. října 1918 zvažoval jakousi reformu monarchie a den na to podepsal manifest, v němž předložil návrh na spolkové uspořádání v monarchii, přičemž by byla zachována nedotknutelnost Uher. Tento jeho návrh

¹²³ Peroutka, s. 28.

¹²⁴ Urban, *Česká společnost 1848–1918*, s. 634.

¹²⁵ Prokš, s. 170.

přeměny státu však byl překonán vývojem událostí.¹²⁶ Proti Karlovu manifestu se samozřejmě postavila zahraniční odbojová emigrace, ale také čeští politici sdružení v Národním výboru v Praze a s nimi i říšští poslanci zastupující nerakouské a neněmecké národy. Již od počátku října se jihoslovanští, polští a čeští zastupitelé ve vídeňském parlamentu zcela otevřeně vyslovovali pro státní a národní samostatnost bez ohledu na monarchii.¹²⁷

14. října 1918 Edvard Beneš v Paříži oznámil jménem Národní rady, která byla již uznaná za prozatímní československou vládu, vládám Dohody, že přebírá veškerou moc, jak vojenskou, tak civilní, v *zemích československých*. Také sdělil jména členů nové vlády včetně jmen jejich zástupců, kteří zprostředkovali jednání se státy Dohody.¹²⁸ Prozatímní vládu tvořili Masaryk jako ministr financí, prezident (předseda) vlády a rady ministrů, dále Beneš v pozici ministra zahraničí a vnitra a Štefánik byl ustanoven ministrem války.¹²⁹ Masaryk dne 16. října sepsal za pomoci svých amerických spolupracovníků ve Washingtonu deklaráci, kterou oficiálně předal americké vládě. Až poté zaslal telegraficky tuto deklaráci s žádostí o zveřejnění Benešovi do Paříže. Ač bylo prohlášení sepsané Masarykem v USA, za místo jeho vydání je označena Paříž (18. říjen 1918). Washingtonskou deklarácí vyhlásila prozatímní vláda v Paříži samostatný československý stát s tím, že bude dle politického uspořádání republikou, která měla stát na základních ideálech pokrokové moderní demokracie podle amerického vzoru.¹³⁰

Ani zástupci Němců žijících v Rakousku a na území českých zemí nechtěli zmeškat šanci na uplatnění svých nároků na sebeurčení a dne 21. října 1918 vyhlásili na říšské radě utvoření německo-rakouského státu. Zde také ustavili své zatímní Národní shromáždění a tím se chtěli rozloučit s Rakousko-Uherskem a zároveň zachránit německé národní

¹²⁶ Tamtéž, s. 184–185.

¹²⁷ Pekař, Josef. *Dějiny československé*, Praha 1991, s. 229.

¹²⁸ Tamtéž, s. 229.

¹²⁹ Čornej, Petr, Jiří pokorný a kol. *Osudové osmičky: Přelomové roky v českých dějinách*. Praha 1999, s. 306–307.

¹³⁰ Veselý, s. 273–274.

zájmy. V jejich úsilí se i u nich projevil vliv pokrokové americké demokracie a v tomto duchu měl být vytvořen jimi navrhovaný nový stát. Hlavním heslem pro jejich konání bylo zrovna tak jako u Čechů právo na sebeurčení. „*Základy německo-rakouského státu byly tedy položeny o týden dříve, než vznikl stát československý.*“¹³¹ Existence německo-rakouského státu (Deutschösterreich) byla závislá na výsledku války a příslušné mírové konferenci.¹³²

Od 21. října 1918 přestali chodit čeští poslanci na schůze Říšské rady a již od počátku října 1918 měli podané žádosti o pasy do Švýcarska, kde se mělo odehrát jednání mezi emigrací a domácími českými politiky. Ačkoli rakouská vláda věděla o záměru cesty české delegace, pasy jejím členům byly vydány. Císař Karel I. zašel dokonce tak daleko, že 22. října 1918 ve snaze zabránit krvavým střetům pozval ke společnému jednání národního radikála, českého socialistu Václava Klofáče, který ho ujistil, že jeho obavy jsou zbytečné. 25. října 1918 dosavadní předseda vlády Hussarek podal demisi a na jeho místo nastoupil Lammasch. Nový premiér přišel s plánem ještě důkladnějším, než byl císařský manifest z 16. října. Chtěl, aby na mírová jednání odjela delegace z monarchie, v níž by byly zastoupeny všechny národy, a teprve za této podmínky by se mělo rozhodnout o novém státoprávním uspořádání v Rakousku-Uhersku.¹³³ Tento návrh pro Čechy, kteří nakonec sami odjeli v ten samý den do Ženevy na mírová jednání, již nic neznamenal. Do Švýcarska tak odjela delegace složená z vedoucích politiků Národního výboru a Českého svazu, aby se sešli se zástupci odboje v zahraničí a dohodli další společný postup.¹³⁴

¹³¹ Peroutka, s. 55.

¹³² Kárník, *Socialisté na rozcestí...*, s. 503.

¹³³ Tamtéž, s 503–504.

¹³⁴ Peroutka, s. 61.

3.3 28. říjen a vznik Československa

Odpověď na mírový návrh Rakouska-Uherska ze 14. září 1918 byla zamítavá reakce ze strany Spojených států. Stalo se tak 18. října 1918 prostřednictvím státního tajemníka USA Roberta Lansinga přes švédské vyslanectví ve Washingtonu. V obsahu této odpovědi bylo stěžejní vyjádření, „že vzhledem k podstatně změněným okolnostem, jež nastaly od 8. ledna, se vláda USA nemůže zabývat předloženým návrhem *habsburské monarchie*.“¹³⁵ Situace Rakouska-Uherska již byla natolik beznadějná, že jak císař, tak i vláda neviděli jiné východisko než svolat nejvyšší instituci v monarchii korunní radu. Tam se chtěli společně dohodnout na odpovědi pro prezidenta Spojených států. Tento jejich krok už nemohl nic změnit na faktu, že porážka Centrálních mocností byla nevyhnutelná. Přesto se dne 27. října 1918 rakousko-uherská vláda snažila formou Andrásyho nóty odpovědět adekvátním způsobem prezidentu Wilsonovi. V tomto dokumentu byl vyřčený souhlas se všemi názory amerického prezidenta a byly přijaty veškeré jeho podmínky týkající se monarchie. Nemělo tedy nic bránit mírovým jednáním, nicméně Wilson již na tuto nabídku neodpověděl.¹³⁶

V pondělí dne 28. října 1918 vyšla Andrásyho nota v tisku a lidé se začali shromažďovat v ulicích, protože si ji mylně vyložili jako kapitulaci. Toho rána se sešli i představitelé Národního výboru dr. Rašín, dr. Soukup, Jiří Stříbrný a Antonín Švehla, aby se dohodli na dalším postupu.¹³⁷ Již 26. října 1918 bylo ujednáno převzetí Obilného ústavu, které dohodli právě zástupci Národního výboru společně s pražským vojenským velitelstvím i s vídeňským starostou Weisskirchnerem. Švehla se Soukupem tedy dohodnuté převzetí 28. října provedli a nikdo jim v tom nekladl odpor, jelikož se úředníci ústavu domnívali, že převzetí je podle znění federačního manifestu císaře. Dokonce nebylo okresnímu hejtmanovi - vedoucímu úředníkovi Obilného ústavu - divné, když mu Švehla oznámil vznik nového československého státu a spolu s ostatními

¹³⁵ Urban, *Česká společnost 1848–1918*, s. 638.

¹³⁶ Peroutka, s. 67.

¹³⁷ Klimek, Antonín. *Říjen 1918: Vznik Československa*, Praha 1998, s. 183, 186.

úředníky mu složil slib věrnosti v domnění,¹³⁸ „že jde o národní stát, jehož vznik samo Jeho Veličenstvo ohlásilo.“¹³⁹ Tento akt provedený protagonisty Národního výboru zatím nezapůsobil na veřejnost tolik jako mylně vykládaná Anrássyho nóta. Vždyť co bylo v tuto chvíli víc, než konec války a vytoužený mír. Lidé vyšli do ulic, aby přivítali svobodu, což nahrálo českým politikům v jejich snažení. Švehla, Rašín, Soukup a Stříbrný se vydali v pravé poledne na místodržitelství. Tam se jim podařilo jménem Národního výboru při jednání se zástupcem místodržitele, viceprezidentem Kosinou „převzít správu země jakožto části nového československého státu.“¹⁴⁰ Jménem Národního výboru bylo za pomoci vyššího policejního úředníka Richarda Bienerta ještě před tím ovládnuto velení policie a mezitím na Václavském náměstí proklamoval poslanec Isidor Zahradník samostatnost. Pražský dav v návalu emocí začal rozbíjet znaky rakouského státu, zamazávat německé vývěsní štítky a podobně. V tuto chvíli nastoupil Národní výbor jako koordinátor a povolal hlídky sokolů a Dělnických tělocvičných jednotek na pomoc. Velkou roli hrály také přivolané kapely, které odvracely hrozbu případného chaosu a násilí a naladily pozitivní atmosféru.¹⁴¹ Ještě ten den se manifestace rozšířily do celých Čech a další den se přidala i Morava. 30. října 1918 se připojilo Slovensko a v Turčianském Sv. Martině se Matúš Dúla jménem slovenského národa přihlásil pro jednotu československou.¹⁴²

Ještě 28. října večer byl Národním výborem kodifikován první zákon samostatného československého státu. Počáteční a zásadní větou tohoto dokumentu byla věta: „*Samostatný stát československý vstoupil v život.*“¹⁴³ Ovšem z textu celého zákona vyplývá, že autoři jeho znění pragmaticky nabádali k udržování pořádku v zemi a disciplinovanosti národa, tak aby nedocházelo k chaosu, k čemuž využili dosavadních

¹³⁸ Peroutka, s. 69–70.

¹³⁹ Tamtéž, s. 70.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 72.

¹⁴¹ Čornej, s. 292.

¹⁴² Pekař, s. 230.

¹⁴³ Veselý, s. 276.

zemských a říšských zákonů a nařízení, než bude vydán zákon nový. Dále se v něm Národní výbor jmenoval do pozice prozatímního vykonavatele státní svrchovanosti a veškeré úřady ve státě mu měly být podřízeny. Součástí zákona je Provolání Národního výboru, kterým povzbuzuje a usměřňuje národ v jeho dalším konání.¹⁴⁴

Formu nově vzniklého československého státu mělo určit až Národní shromáždění, ale to doposud nebylo ustanoveno. Pod tlakem situace a v časové nouzi tento správní orgán vznikl rozšířením Národního výboru a byl složen především ze zástupců českých politických stran. Jeho první schůze se konala za velkého zájmu veřejnosti 14. listopadu 1918. Zde Kramář povolal československou republiku, deklaroval odtržení nového státu od habsburské monarchie a nakonec vyzval Národní shromáždění, aby prvním prezidentem Československé republiky zvolilo Tomáše Garrigua Masaryka. Tento návrh byl jednohlasně aklamací přijat. Masaryk však při jeho zvolení ještě pobýval ve Spojených státech. V novém státě vládla napjatá atmosféra. Národní shromáždění i přes svoji snahu nedokázalo zvládnout nepokoje v zemi. Problémy dělali především s dosavadním vývojem nespokojení Němci, žijící na českém území všude tam, kde německé obyvatelstvo tvořilo většinu. Bylo načase, aby se prezident jako uznávaná autorita vrátil do vlasti a mohl nastolit pořádek. Masaryk si toho byl vědom a do vlasti se vrátil 20. prosince 1918.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Veselý, s. 276–277.

¹⁴⁵ Čornej, s. 308–310.

ZÁVĚR

Vznik Československa nebyl nikterak samozřejmý. Celá práce, tak jak jsem ji pojala, je jakýsi souhrn událostí, který vedl právě k tomuto velkolepému mezníku v českých dějinách. Hrůzy první světové války změnily politické i hospodářské uspořádání sil v celém světě a paradoxně dopomohly mnoha národům k jejich vysněnému cíli. Tento celosvětový konflikt se dotkl i českých zemí a změnil tak jejich budoucnost.

Jednotlivé kapitoly jsem se snažila věnovat rozličným událostem a za jejich pomoci se pak dopracovat k samotnému vzniku Československa. Cesta to byla složitá a mnoho věcí bránilo cílům a snům malého českého národa. Nemohla jsem nechat stranou významné osobnosti, které se zasloužily o vznik samostatné republiky. Největší osobností je bezpochyby Tomáš Garrigue Masaryk, ale jemu na pomoc museli přispěchat i mnozí další politici, aby se podařilo „dílo“, jež se v jeho vizích rodilo již od počátku války. Opomenout jsem nemohla ani činy Československých legií, které nemálo ovlivnily, při jednáních s dohodovými mocnostmi, poválečné uspořádání světa. Zde jsem do práce začlenila i vliv ruské revoluce, která změnila smýšlení představitelů významných zemí.

Jak již jsem naznačila, než vůbec došlo k prohlášení československé samostatnosti, vyskytly se mnohé překážky a peripetie, jež mu bránily. Od počátku jsem se snažila v této práci soustředit právě na okolnosti bránící v realizaci odvěkého českého snu. V této souvislosti jsem zmínila německý nacionalismus, prvopočáteční pohled dohodových mocností na poválečné uspořádání evropských zemí, ale i urputný boj představitelů Rakouska-Uherska za přežití habsburské monarchie.

Závěr celé práce je věnován 28. říjnu 1918 a událostem, které bezprostředně následovaly. Ve střední Evropě vznikl samostatný Československý stát, což pro Čechy a Slováky jistě znamenalo ohromné vítězství.

Přes složitost a obsáhlost zadání pro moji bakalářskou práci, tak i přes mnohé potíže a překážky v cestě k jeho obstojnému zpracování jsem se snažila v rámci možností získat maximum informací k dané látce. Samozřejmě nešlo z daleka tuto problematiku vyjádřit v celém velkém a složitém rozsahu. Je důležité podotknout, že na dobu, co měla být v dané látce zachycena, jsou mnohé různé náhledy a názory, které si často odporují jak doma tak i v zahraničí. V tomto směru jsem se snažila o objektivní a pokud možno celistvé zpracování tohoto tématu.

SEZNAM PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY

- ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-7277-000-4.
- ČORNEJ, Petr. Jiří POKORNÝ a kol. *Osudové osmičky. Přelomové roky v českých dějinách*. Praha: Lidové noviny, 1999, ISBN 80-7106-322-3.
- EFMERTOVÁ, Marcela. C. *České země v letech 1848–1918*. 1. vyd. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-47-8.
- GALANDAUER, Jan. *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988.
- HUS, Miroslav. *Československé legie a vznik Československa*. In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni*. Historie 14. Plzeň: Západočeské muzeum, 1998, s. 5–12. ISBN 80-85125-97-8.
- KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny československé*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1992.
- KALVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha: PANEVROPA, 1998. ISBN 80-85846-09-8.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938): Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-027-6.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867–1939)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Socialisté na rozcestí. Habsburk Masaryk či Šmeral*. Praha: Univerzita Karlova, 1996. ISBN 80-7184-128-5.
- KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918. Vznik Československa*. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 1998. ISBN 80-7185-175-2.
- KOCIAN, Jiří, Jiří Pernes, Oldřich Tůma a kol. *České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-87-X.
- KOVÁČ, Dušan. *Dějiny slovenska*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-267-7.
- KRÁL, Václav, a kol. *Malý encyklopedický slovník A–Ž*. Prah: ACADEMIE, 1972.
- KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*. Praha: ACADEMIA, 1990. ISBN 80-200-0337-1.

- KUBÁLEK, Michal, a kol. *Kronika 20. století (1910–1919)*. Praha: Fortuna Libri, 2007. ISBN 978-80-7321-341-1.
- KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-448-9.
- MENCL, Vojtěch, Miloš Hájek, Milan Otáhal a Erika Kadlecová. *Křížovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.
- *Nové universum*. Praha: Knižní klub v edici Universum, 2003. ISBN 80-242-1069-X.
- PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. Praha: Akropolis, 1991. ISBN 80-900354-2-6.
- PERNES, Jiří. *Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Brána, 2001. ISBN 80-7243-123-4.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918–1919*. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2.
- PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky*. Praha: PROSPEKTRUM spol. s. r. o., 1998. ISBN 80-7175-078-6.
- SAVICKÝ, Ivan. *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*. Praha: ACADEMIA, 1999. ISBN 80-200-0770-9.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka 1914 – 1918*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982.
- URBAN, Otto. *František Josef I.* Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-8173-3.
- VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-26-0.
- VYKOUPIIL, Libor. *Slovník českých dějin*. 2. vyd. Brno: Julius Zirkus, 2000. ISBN 80-902782-0-5.

RESUMÉ

This thesis deals with the formation of Czechoslovakia. In my work I intended to capture the arduous and long journey to the creation of an independent republic.

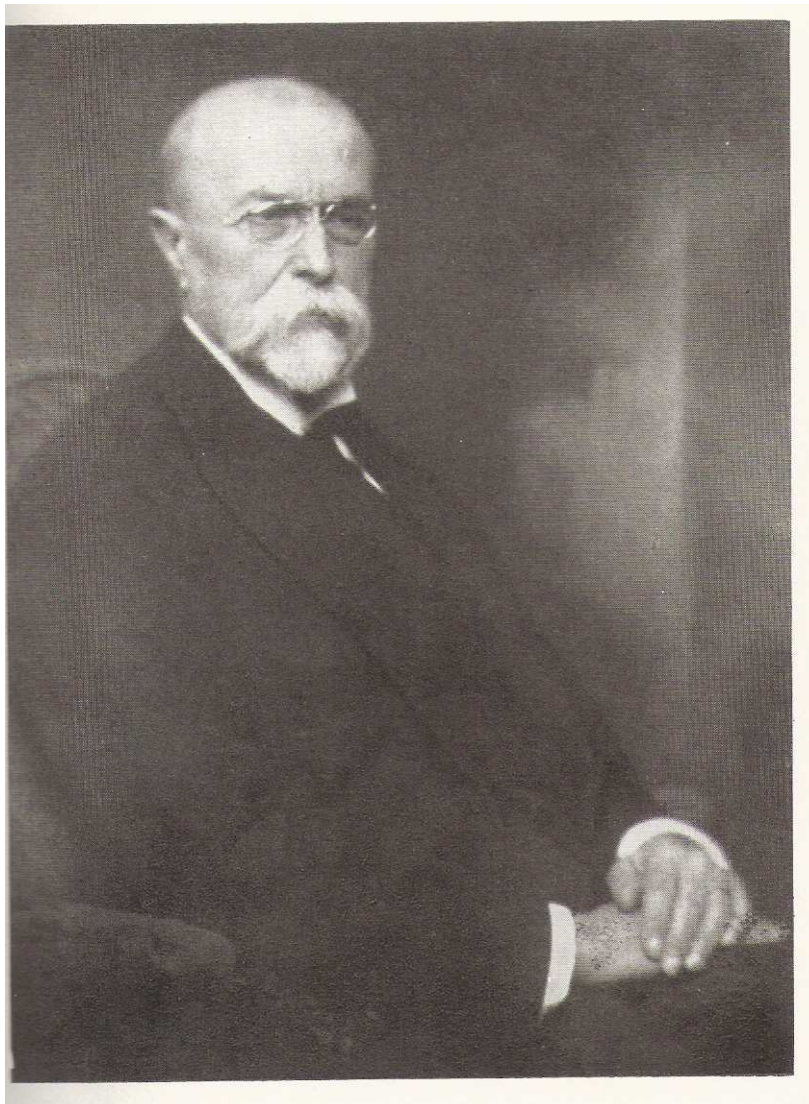
The greatest attention was devoted to the time just before the start of this process. In the first chapter I attempted to analyze the situation before World War I and describe the position of the Czech lands in the Habsburg monarchy. I could not leave aside the question of the political situation which developed here.

The largest part of my work has been devoted to the First World War. I describe German nationalism, which culminated after the outbreak of war in the Habsburg monarchy, as well as the political situation on the ground of the Habsburg monarchy as well as world political events that affected the Czechoslovak situation. I didn't leave aside the Czech and Slovak national resistance, Czech and Slovak politicians in exile, nor the Czechoslovak legions abroad. Next I tried to describe the situation that prevailed during the war in Slovakia. In the next part, I approached the year 1918. Here I put down chronologically the individual important events and so I switched smoothly to 28 October 1918.

The last section is devoted to 28th October 1918. Of course I couldn't stop by this date and I had to mention the issues which occurred immediately after the proclamation of the Czechoslovak Republic.

The work ends with a description of the early formation of the new state.

PŘÍLOHY

Obr.1. Jeden z oficiálních snímků Tomáše Garrigua Masarykaⁱ

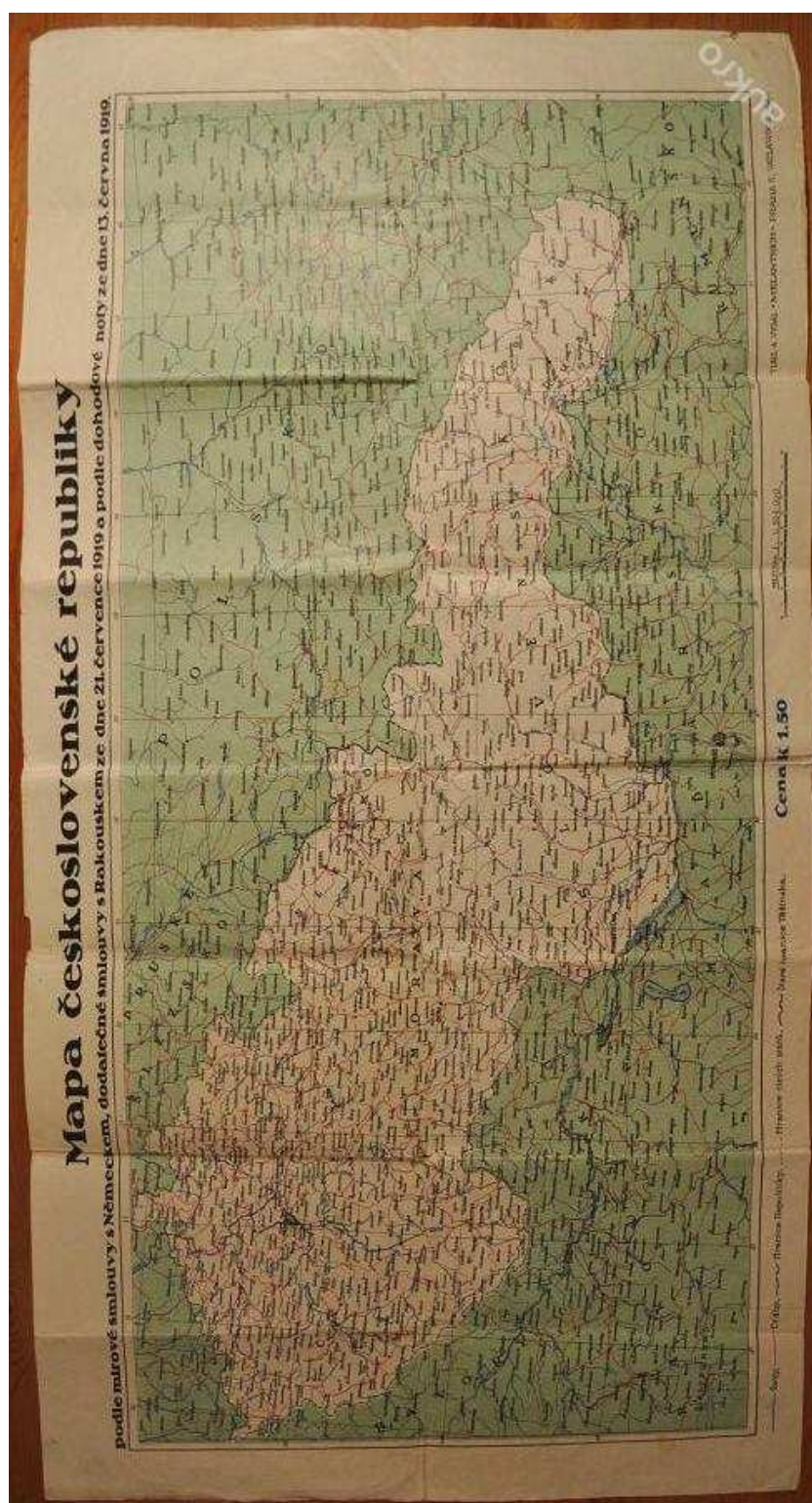
ⁱ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha 1968, s. 145.

Velký státní znak Československé republikyⁱⁱ

ⁱⁱ Obr. 2. [online]. [cit. 2012-06-21]. Dostupné z:

http://www.3athlon.com/republique_tchecoslovaque/znak_prvni_ceskoslovenske_republiky.jpg

ⁱⁱ<http://aukro.cz/ceskoslovensko-mapa-z-roku-1919-nejasne-hranice-i3087017247.html>

ⁱⁱⁱ Obr. 3 [online]. [cit. 2013-04-24]. Dostupné z

<http://aukro.cz/ceskoslovensko-mapa-z-roku-1919-nejasne-hranice-i3087017247.html>